

“TREĆI BALKANSKI RAT” U BEOGRADSKOJ ŠTAMPI

Uvod

Početakom XX vijeka, Otomanska imperija, pritisnuta sopstvenom krizom i brojnim separatističkim pokretima, odobrila je zahtjev albanskih plemena za osnivanje posebnog albanskog vilajeta u okviru Carstva. Za Srbiju, Crnu Goru, Bugarsku i Grčku, koje su imale ozbiljne osvajačke planove prema ovom dijelu evropske Turske, ovo je bio poziv na uzbunu. Prvi balkanski rat, nije bio ništa drugo do osvajački rat i izraz imperijalističkih pretenzija balkanskih država.¹ Nezadovoljstvo podjelom osvojenih turskih područja, posebno Makedonije, dovelo je do Drugog balkanskog rata.

Srbija zaposjeda oblasti od Prištine do Elbasana i Drača, i uvodi „red i mir” u zauzetim oblastima. I Goru zaposjeda srpska vojska. Gora se našla na poprištu oružanih sukoba koji su se vodili na liniji uspostavljanja granice između Srbije i Albanije. Srpska vojska je izvršila i nekoliko masakara nad nedužnim i preplašenim stanovništvom Gore. To je još više pojačalo nesigurnost i ubrzalo iseljavanje u Tursku koje će u narednim godinama poprimiti dimenzije egzodusa.

Diskusija

Muslimani Gore i okolnih teritorija pretrpeli su strahovite demografske gubitke. To stanovništvo je izgubljeno putem stradanja, preseljenja, izgnanstava. U tom periodu izgubljen je veliki dio muslimanske elite, jer je među muhadžirima bio veliki broj visokoobrazovanih ljudi, svetovno i vjerski obrazovanih ljudi, tako da su muslimani Gore, a i drugih krajeva na Balkanu, tokom ovih događaja izgubili svoju elitu. Zamislite koliko vremena treba da se ponovo izgradi vjerska i svetovna elita, Gora to nije dočekala!

Najveći masakr je izvršen u Restelici, gdje je ubijeno 13 mještana. U Kruševu je ubijeno 8 članova porodice Mola Arifa, među kojima i dvoje dece od po nekoliko godina. U Brodu je na mjestu Zdražejec, također, izvršen masakr i ubijeno desetak mještana. Zločini su se dogodili i u drugim selima Gore - Vraništu, Radeši, Globočici. U Globočici je ubijen seoski imam mola

¹ Aleksandar Obradović, *Sto godine od Dračkog okruga*, Peščanik

Karhrikan. Svi ovi zločini su izvršeni sa jednim ciljem - da se stanovništvo zaplaši i, u slučaju izjašnjavanja pred međunarodnim komisijama za granice, izjasni da želi da živi u Srbiji.²

U septembru 1913. godine izbila je albanska pobuna koja nije zaobišla ni Goru. Neki su historičari ovo nazvali Trećim balkanskim ratom. Tucović je o tome pisao: "i kada je buna izbila, Vlada je preko zastupnika ministra spoljašnjih dela izjavila da će Arbanasi biti 'primerno kažnjeni', buržoaska štampa je tražila istrebljenje bez milosti, a vojska je izvršavala. Arbanaska sela, iz kojih su ljudi bili blagovremeno izbegli, behu pretvorena u zgarišta. To behu u isto vreme varvarski krematorijumi u kojima je sagorelo stotinama živih žena i dece. I dokle su ustanici zarobljene srpske oficire i vojnike razoružavali i puštali, dotle srpska soldateska nije štedela ni njihovu decu, žene i bolesne."³

O teroru organizovanom od strane srpske vlasti ima dosta podataka u raznim dokumentima i novinskim zapisima u evropskoj štampi. Međutim, beogradska štampa tog vremena, preko trideset novina i časopisa političkog, zabavnog ili ekonomskog sadržaja bez i riječi komentara, obojenog makar blijedim humanizmom, donosila je pod krupnim naslovima vijesti o borbama sa Arbanasima.⁴ Balkanski ratovi im povećavaju čitanost što im je vrlo dobro došlo u vrijeme preventivne cenzure zbog koje su sve novine zapale u finansijske probleme. Jedine novine koje su izvještavale o stvarnim i zastrašujućim zločinima su bile „Radničke novine“, glasilo srpskog socijalističkog pokreta u Kraljevini Srbiji, a kasnije i komunističkog pokreta u Kraljevini Jugoslaviji. Radničke novine su jedine raskrinkavale beogradsku štampu i otvoreno nazivale medije „velikim prodavcima patriotizma“ i „provokatore“, ali su zato i nekoliko puta zabranjivane.

Srpska komanda izdala je naređenje da svako naselje u kojem je ispaljen metak iz albanske puške bude uništeno. Izvjesni pukovnik A. Petrović, 5. januara 1913. izdao je naredbu da, u slučaju napada i ubistva jednog srpskog vojnika, treba mjesto odmah spaliti i razoriti, a sve muškarce starije od 15 godina pobiti.

Edith Durham pisala je o serijskim masakrima muslimanskog stanovništva, posebno uočavajući praksu odsjecanja noseva, gornjih usana, sa još uvijek živih žrtava. Izvještači su navodili da za sto godina osmanske uprave u Makedoniji nije nanešeno hrišćanima toliko nepravdi koliko su hrišćanski zavojevači napravili muslimanima samo za jedan mjesec.

Evropska štampa o tim je tragičnim danima svojedobno pisala da su izvršene pogromaške akcije koje su prevazišle "sve užase svjetske historije"⁵

² Sadik Idriz, *Gora – jedan pogled unazad*

³ Dimitrije Tucović, *Srbija i Arbanija*, Beograd, 1914.

⁴ Srbija i Albanci, pregled politike Srbije prema Albancima od 1913. godine do 1945. godine. Ljubljana 1989.

⁵ Safet Bandžović, *Muslimani u Makedoniji i Prvi balkanski rat*

I Lav Trocki je, kao dopisnik lista *Kijevskaja misl*, bio na licu mjesta i razgovarao sa učesnicima događaja. Zbog svojih izvještaja bio je uskoro protjeran sa Balkana. O surovim postupcima srpskog ekspedicionog korpusa pisao je i Kosta Novaković, koji je i sam kao vojnik proveo četiri mjeseca u Albaniji.

General Božidar Janković (isti onaj po kojem je mjesto na makedonskoj granici dobilo ime – Đeneral Janković), uvidevši da stanovništvo Ljume pruža otpor daljem okupiranju Albanije i napredovanju srpske vojske ka moru, proglasio je Albance „odrodom ljudskim” i naredio žestoku odmazdu. Srpska vojska je masakrirala civilno stanovništvo (uključujući i žene, djecu, stare i bolesne) i popalila 27 sela. Prema izvještajima Međunarodne komisije o balkanskim ratovima, ovdje su bili izraženi zločini naročite svireposti, među kojima i spaljivanje živih žena i djece privezanih uz plastove sijena, a pred njihovim supruzima i očevima. Nakon toga, 400 muškaraca se dobrovoljno predalo srpskim vlastima, ali oni su odvedeni u Prizren i tamo pogubljeni. Zločin u Ljumi se ponovio i u septembru 1913, na samom kraju „albanske avanture”. Iako je na Londonskoj konferenciji bilo odlučeno da Ljuma pripadne Albaniji, srpska vojska se nije povukla iz nje. “Za dva sata selo je bilo potamanjeno uz scene koje je teško reći. Plotuni su poobarali žene koje su držale odojčad u naručju; pokraj mrtvih matera drala su se njihova dečica koja su slučajno bila pošteđena kuršuma: tela, kao jela vitka, lepih gorštakinja rila su se kao crvi po ledini; žene su se porađale od straha. Za dva sata potamanjeno je 500 duša“, navodi Tucović. U izvještaju Međunarodne komisije konstatuje se: „Ne usuđujem se da kažem više, ali mogu reći da Ljuma (albanska oblast pored istoimene rijeke) više ne postoji. Nema ničega osim leševa, prašine i pepela. Tamo su sela od 100, 150, 200 kuća, gdje više nema ni jednog čoveka, bukvalno ni jednog. Skupljamo ih na gomile od 40-50, i probadamo bajonetima do poslednjeg. Pljačka je na sve strane. Oficir je rekao vojnicima da odu u Prizren i prodaju stvari koje su ukrali”⁶

Odlukom Velikih sila, Srbija je ubrzo bila primorana da napusti Albaniju, a srpska vojska se brodovima prebacuje u Solun, odakle se vraća nazad u Srbiju. U tih pola godine svog boravka u Albaniji, srpske vlasti su posejale samo strah, pljačku i smrt. I ono što će kasnije, u ovih 100 godina, posebno doći do izražaja – nepovjerenje i mržnju između srpskog i albanskog naroda.

Ova epizoda iz istorije Srbije potpuno je izbačena iz srpskih udžbenika istorije. Ona je potisnuta iz kolektivnog sjećanja. I za to postoji nekoliko razloga. Prvi je svakako činjenica da je ovim pohodom Srbija definitivno izgubila svoju auru „osloboditelja“ – zemlje koja nikada nije napadala, već se uvijek branila. Drugo, kako bi se održala svetost vojnika koji su 1915. godine prelazili albanske planine, a koje su, iz nepoznatih razloga i primitivnih nagona, napadala „divlja albanska plemena“. Kada bi se znalo da su ih napadali oni koji su pre dvije godine preživjeli masakr od te iste vojske, pogled na Prvi svjetski rat bi bio drugačiji. I treće: kada bi se znalo koliko je albanskih života bilo uništeno zbog jednog imperijalističkog pohoda, zar bi se moglo i

⁶ Izvještaj Međunarodne komisije (str. 149)

dalje graditi mit o „srpskim kosovskim mučenicima“ i kosovskom boju. Kosti srpskih žrtava zatrpane su kostima albanskih civila. I o tome se već stotinu godina u Srbiji ćuti.⁷

Dimitrije Tucović ističe: „buržoaska štampa je podigla pakleni povik protiv 'arnautskih divljaštva' i ta je pozivka rasla sa nemoću vlade da odoli pritisku svojih moćnih suparnika oko Albanije. Ni ne sumnjivo divlja i nekulturna afrička plemena nisu nikada dočekivala evropskog nametljivca celivanjem njegove bele ruke. Još manje se to moglo očekivati od Arbanasa.“⁸ Zataškavanje zločina preko šovinističke štampe, i svojim pisanjima vlast je izazvala mržnju srpskog naroda spram 'divljih Arnaut', a pri tome prikrivajući divljaštva koja je srpska vojska činila prema njima“.

Iza većine novina u Srbiji stajale su političke stranke. "Politika" je u to doba bila bliska Ministarstvu spoljnih poslova, "Pravda", je bila glasilo naprednjaka, braće Marinkovića, a „Mali Žurnal“ osnovali su braća Savić, koji su bile poznati list sa radikalskom, a kasnije demokratskom orijentacijom.

Da bi izbjegli nepotrebne riječi za ovu tematiku u nastavku ćemo iznijeti samo jedan dio tadašnjih naslova i pisanja “Pravde”, “Politike” i “Malog Žurnala” o događajima iz septembra 1913. godine, kako bi čitalac sam presudio.

06. septembar 1913 (petak)

Povodom učestalih napada na crnogorsku i srpsku granicu vlada je rešila da se pojačaju garnizoni u Prizrenu, Peći i Đakovici.⁹

08. septembar 1913 (nedelja)

Akcija Srbije prema Albaniji

Odluka vlade

Sinoćna „Samouprava“ donosi ovo: „Vlada je rešena, da odlučno odbije svaki pokušaj napada na srpsku teritoriju, i, u tu svrhu biće prinuđena, da ponovo zauzme strategijske položaje, koje je nedavno bila napustila, sledejući željama velikih sila. Najzad, srpska vlada odlučila je da traži i

⁷ Aleksandar Obradović – *Sto godina od Dračkog okruga*, Peščanik

⁸ Dimitrije Tucović, *Sabrana dela*, Beograd 1980, knj. 8 str.99-100

⁹ *Pravda*, 06. septembar 1913. Br. 245

da obezbedi potrebne naknade od Albanije, za eventualne štete i nametnute joj žrtve od nemirnog držanja Arnauta, kao i da radi bezbednosti i mira u budućnosti preduzme mere, koje će ovakve i slične pokrete učiniti potpuno nemogućnima. O svemu ovome, srpska vlada izvestila je i kabinete velikih sila, preko svojih diplomatskih predstavništva, uverena, da joj se ni s koje strane ne može zameriti, ako u odbrani jednoga od najelementarnijih prava svojih, upotrebi mere, koje će tome pravu obezbediti punu i stvarnu zaštitu.“

Esad paša uzeo novac. U vladinim krugovima se čuje, da je Esad paša u Draču uzeo jednu veću sumu državnog novca (Kad bi ga bilo!?)¹⁰

09. septembar 1913 (ponedeljak)

Savez nečastivih

Juče smo objavili telegrame naših dopisnika iz Beča i Pešte, koji su pokazali, da su Austrija, Albanija i Bugarska u savezu protiv Srbije. Takav savez je u punom smislu savez nečastivih. Austrija ne može da otpri uvećanje Srbije, Bugarska ne može da ustupi Srbiji Mačedoniju, a gladni arbanaški divljaci su za novac najbolje sluge. Albaniju su preplavili bugarski i austrijski oficiri i oni obučavaju Arnaute, kako će sutra halaknuti na Srbiju.

U Albaniju se uvoze oružje i municija, na našu teritoriju se prebacuju puške i bune Arnauti, koji su do sada bili mirni...

Mi stojimo danas pred opasnošću, da nam ugroze mir na našoj teritoriji. ..

Austrija, leglo zavera, revolucija, splet podstrekača i neskrupuloznih bandita, patrolira tome savezu nečastivih i dirigira divljačkim napadima Arnauta.

Arbanska vlada tuži Srbe

„Arbanskoj Korespodenciji“ javljaju iz Valone, kako tamošnjoj privremenoj vladi posvednevno stižu vesti o svirepstvima, koje Srbi vrše na Arnautima u nekadašnjem Kosovskom Vilajetu. Po ujemčenim vestima Srbi su potukli veliki broj Arbanasa. Vojni ministar Mehmed paša saopštava zastupniku te korespodencije, kako su Srbi na sam dan Bajrama, ubili sina jednog arbanaškog bega, baš kada je izlazio iz džamije. Privremena vlada rešila je, da podnese protest Velikim Silama protiv takvog postupka Srba.

Borba Arbanasa i srpske vojske

¹⁰ Pravda, 08. septembar. 1913. Br. 247

„Arbanska Korespodencija“ javlja iz Drača: Zbog nasilnog postupanja Srba protiv Arbanasa u oblasti Drima i u Ljumi, došlo je u poslednje vreme više puta do krvavih sukoba između srpskih trupa i Arbanasa, koji su hteli ići na pijaci u Đakovicu. Na to su Arbanasi ubili izvestan broj srpskih vojnika. Srpske trupe napale su selo Potok, zapalile mnoge kuće i uhvatili mnoge seljane.

Krvavi srpsko-arbanaski sukobi

„Arbanska Korespodencija“ javlja iz oblasti severnoarbanaskog malsorskog plemena Hrasnića: Zbog postupanja Srba Arbanasima je ovladalo ogromno ogorčenje. U oblasti vlada glad. Neumoljiva svirepost, sa kojom srpske trupe postupaju prema Arbanasima, nagnala je ove da se brane oružjem. Pre neki dan htela su dva Malsora iz Rjeke kod Đakovice da idu na pijac, da kupe brašno za svoje porodice koje gladuju. Njih su na putu uhvatile srpske straže i streljale. Kad se to doznalo, Malsori su dograbili oružje i pošli na srpske trupe. Došlo je do sukoba, u tome je ubijeno dvanaest srpskih vojnika, a ranjeno na dvadeset. Posle toga jedan srpski odred napao je selo Potok, koje nije uzelo učešće u sukobu, zapalilo je mnoge kuće i uhvatio veliki deo seoskog stanovništva. Posle dva dana srpske trupe upale su u oblasti autonomne Arbanije, u selo Ošaj i razoružale stanovnike. Tu je došlo do borbe u kojoj je poginulo više srpskih vojnika. Zbog tih događaja srpska komanda naredila je da se iz Prizrena i Đakovice privuku veći odredi vojske.

Poslednje vesti

Pokret Arnauta ozbiljniji.

Iz Berlina javljaju da sada držanje Arnauta počinje bivati ozbiljnije i opasnije. Esad paša raspolaže sa 36 mašinskih pušaka i 24 brzometna topa. Arnautski pokret protiv Srba organizuju Isa Boljetinac, Sandanski i bugarski pukovnik Markov. Pet bivših bugarskih oficira stalno borave u Draču i obećavaju topove, mašinske puške, municiju i instruktore za buduću arbansku vojsku.¹¹

10. septembar 1913 (utorak)

Anarhija u Arbaniji uzima sve većeg maha. Prekjuče su Arnauti napali srpsku teritoriju u okolini Debra. Preduzete su sve mere, da se ti napadi najenergičnije suzbiju.

Strani korespodenti izvestili su svoje listove, da će se u toku nekoliko dana mobilisati moravska divizija radi pojačanja trupa u novim krajevima. Mobilizacija se vrši zbog toga, što je arnautski napad organizovan i što se vidi, da oni hoće stalno da napadaju.¹²

¹¹ Pravda, 09. septembar. 1913. Br. 248

¹² Pravda, 10. septembar. 1913. Br. 249

11. septembar 1913 (sreda)

Pred okupacijom Albanije. Posle zauzeća Debra okupacija

Od onoga dana, kada je srpska vlada izvestila velike sile, da će povući svoje trupe sa arbanskih strategijskih pozicija, Arnauti su počeli u organizovanim masama napadati našu teritoriju. Napadi Arnauta su neprekidni i svakim danom u sve većim masama. Ti napadi dali su srpskoj vladi povoda, da uputi silama protesnu notu, u kojoj je nagovestila, da će Srbija biti prinuđena da okupira privremene pozicije, koje će joj garantovati izvesnu bezbednost i sigurnost. Ta eventualnost u noti srpske vlade bila je predviđena uslovno. Taj uslov se sada ispunio, jer Arnauti neprekidno ne samo zagrožavaju već idu i da osvajaju.

Zbog toga je srpska vlada rešena, da izvrši privremenu okupaciju. Predsednik vlade g .N. Pašić, stalno je izveštavan za vreme svog odsustva o pokretu Arnauta. Juče je vlada telegrafski izvestila g. Pašića, da je arnautski pokret uzeo vrlo ozbiljne razmere i umolila ga je da prekine odsustvo i da se vrati u Beograd. Očekuje se da će g. Pašić stići u Beograd do petka. Juče pre podne ministar vojni, general Božanović, bio je kod kralja u dužoj audijenciji i podneo mu iscrpan izveštaj o sukobima naših trupa sa Arnautima i o upadu Arnauta u Debar. Ministar vojni saopštio je kralju i svoje naredbe, koje je izdao vojsci za zaštitu srpske teritorije.

Sednica u dvoru

Juče posle podne u 4 sata sazvana je sednica u dvoru pod kraljevim predsedništvom. Na toj sednici je utvrđena takva situacija, da je ministar vojni odmah sazvaao na šestonedeljnu vežbu obveznike drinske divizije. Trupama u novim krajevima poslata su pojačanja pukova, koji su trebali da garnizoniraju u starim granicama Srbije. Na granici Albanije stvoriće se jedan siguran vojnički kordon, nezavisan, pod upravom narodnog komandanta. Za sve ove žrtve i napore Srbija će tražiti naknade, a pred silama će se protestovati.

Poziv moravske divizije

Pored toga što će se drinska divizija pozvati na šestonedeljnu vežbu, pozvaće se i moravska divizija prvog poziva ako bude bilo potrebno.

Napad na Đakovicu

Poslednjim izveštajima, Arnauti, udruženi sa Arnautima iz naše teritorije, napadaju na Đakovicu. Izgleda, da su oni ušli u Ljumu sa svim.

Član vlade o pokretu Arnauta. Jutros je jedan član vlade rekao našem sagovorniku ovo: - Sva vojska naša u novim krajevima, već je u pokretu prema Arnautima. Najdalje za tri dana stići će i pojačanja, koja se već na putu nalaze. Ovaj pokret Arnauta biće ugušen najdalje za deset dana.¹³

12. septembar 1913 (četvrtak)

Srbija će okupirati Arbaniju

Situacija u toku jučerašnjeg dana. U toku jučerašnjeg dana kao što smo juče telegrafski saopštili; naše trupe – manja odeljenja – povukli su se od Debra za sedam kilometara i tu zauzeli strategijske položaje. Prilikom povlačenja iz Debra, primetilo se da su i Bugaraši iz svojih kuća, pucali na naša odeljenja. Jedna grupa Arnauta u jačini 3 000 ljudi došla je blizu Kičeva i tu je zadržana. Arnauti su pokušali da zauzmu i Mavrovo, ali su odbijeni. Jaka odeljenja naše vojske nadiru od Đakovice i Peći ka Arnautluku. Sudeći po žurnoj koncentraciji naših trupa veruje se, da će arnautski pokret biti još sutra zaustavljen na svim linijama.

12. puk u Skoplju. Dvanaesti pešadijski puk „Car Lazar“ stigao je juče posle podne u Skoplje, i odmah produžio put za Debar.

Petrograd. *Prema informacijama „Rječi“ ruska diplomacija misli da energični koraci Srbije neće naići na otpor velikih sila, ako su to koraci izazvani istinskom, ne tobožnjom opasnosti arbanaškog napada na srpsku teritoriju.*

Bečki listovi su doneli, da je Rusija savetovala Srbiju, da ne pristupa nikako ponovnoj okupaciji Arbanije.

Iz Debra se Arnauti kreću u pravcu Ohrida i Struge. Do sada su zauzeli Mavrovo i Galičnik.¹⁴

14. septembar 1913 (subota)

Pred srpskom okupacijom Arbanije

Beč - „N.Sl.Presa“ javlja ove arnautske vesti: Javljaju iz Malesije: Pri paljenju sela Fšaj, Ujzi i Smaći na arbanskoj teritoriji srpske su trupe pobile mnoge stanovnike. Veliki broj stanovnika tih sela izgoreo je u kućama. Ostatak stanovništva pobegao je u planine. U Malesiji je velika nevolja jer nema životnih namirnica.

¹³ Pravda, 11. septembar. 1913. Br. 250

¹⁴ Pravda, 12. septembar. 1913. Br. 251

Mobilizacija I poziva

Kralj je potpisao ukaz o mobilizaciji prvog poziva. Ministar vojni će odrediti, koje će se jedinice i I poziva staviti u mobilno stanje. Istim ukazom ministar će odrediti jačinu mobilisanih trupa. Za sada će se mobilisati pukovi 7, 9, 11, 12, 13, 8, 10, 14, 17, 18, 19 i 20. Pored toga mobiliše se i brdski artiljerijski puk. Konjica se još ne mobiliše.¹⁵

15. septembar 1913 (nedelja)

Pred srpskom okupacijom Albanije

„Arbanaška Korespodencija“ javlja iz Malisije: U oblasti plemena Hoti i Krasnići kao i u Đakovičku Malisiju pristižu svakog dana begunci iz nove Srbije. Begunci su većinom žene i deca, koji su pobjegli ispred srpskog besa. Prema izveštajima begunaca ustanak su izazvala naselja Srba. Predeli, u kojima se ta tragedija odigrala, bili su već više nedelja cernirani srpskim trupama; tek je sadanjim borbama omogućeno jednom malo delu gonjenog stanovništva da pobjegne. Srpske vlasti su držale Arnautе provokacijama i pritiskom i onda su svako protivljenje kažnjavale vešanjem i streljanjem. Srpske trupe upale su u selo Fšaj na arbanskoj teritoriji i htele su da razoružaju stanovništvo. Kad se ono usprotivilo, uništeno je celo selo. 72 lica, međ njima i žene i deca, zatvoreno je u jednu kuću. Svi su živi izgoreli. Posle toga su sve još ne uništene kuće dinamitom bačene u vazduh. Sela Bistajni i Smać zapaljena su, pošto su Srbi prvo bajonetom pobili svo stanovništvo. Selo Krasnavag i jedan čiflik koji leži u blizini prvo su opljačkani pa onda zapaljeni. U Maznike su srpski vojnici masakrirali sve stanovništvo. Oni su odbijali ljudima noge i ruke ili su im sekli nos i uši. Srećniji su bili oni, koji su poginuli od bajoneta. U Zabeli kod Duškaje u blizini Žakovice svi su stanovnici pobijeni. U mnogim selima u okolini Đakovice i peći obešen je i streljan veliki broj Arnauta. U mnogim mestima ubijeni su katolici i muhamedani, što nisu hteli preći u pravoslavlje. Zaj strašan bes protiv Arnauta izazvao je ustanak koji se sve više širi.

U Ljumi je pobuna

Sva arnautska sela u Ljumi pobunili su se i digla na ustanak. I ako se Arnauti u gustim masama pojavljuju na svim glavnim pozicijama, naše trupe, koje su za sada malobrojne, daju otpora i zadržavaju Arnautе od daljeg nadiranja. Pojačanja se svuda najbržim putem šalju.¹⁶

¹⁵ Pravda, 14. septembar. 1913. Br. 253

¹⁶ Pravda, 15. septembar. 1913. Br. 254

16. septembar 1913 (ponedeljak)

Pred srpskom okupacijom Albanije

Arnauti traže primirje. Beograd, 15. Septembar

Kod sela Viskata, iza Mavrova, Riza Bej, Arnautski poglavica, imao je juče po podne sastanak sa jednim našim oficijom. Na tome sastanku Riza Bej izjavio je želju, da se što pre odredi granična linija između Srbije i Albanije, i tražio deset dana primirja, garantujući da će Arnauti za to vreme biti mirni. Drugi poglavica, Bajram Cur takođe je tražio primirje za deset dana, a posle toga roka, izjavio je, da ne garantuje za mir. I jedan i drugi predlog ovih razbojničkih poglavica odbijeni su i naređeno je opšte nastupanje.

Jedna kolona Arnauta kreće se preko sela Buzmale i Topoljana da udari preko Vraništa na Prizren.¹⁷

Arnautski napadi, Žurnal donosi samo proverene vesti o događajima na granici.

Mobilizacija. Borba sa Arnautima

Jedna arnautska kolona napala je levo krilo pred Ujmištem ali je ova kolona pretrpela strašni poraz i naterana u begstvo.

Arnauti idu na Prizren

Druga arnautska kolona od Buzmala i Topoljana ide na Prizren. Naše su prizrenske trupe krenule napred, da spreče prodiranje ove kolone.¹⁸

17. septembar 1913 (utorak)

Pred srpskom okupacijom Albanije

U Ljumi se vodi očajna borba sa Arnautima. I ako su terenske poteškoće vrlo velike, ipak ih naši vojnici junački savlađuju.

¹⁷ Pravda, 16. septembar. 1913. Br. 255

¹⁸ Mali Žurnal, 16. Septembar 1913. Br. 259.

Prema izveštaju načelnika okruga prizrenskog, vrlo mali broj Ljumljana pridružio se Arbanasima, koji su preko Vraništa uputili ka Prizrenu. Većina je iz Kaća u Albaniji. Za Prizren nema bojazni.¹⁹

Borba s Arnautima. Zauzeće Ljume

Po izveštajima iz Prizrena, Arnauti su zauzeli Ljumu. Borba se vodi kod Ljum Kule. Preuzete su mere i poslata pojačanja da se Arnauti suzbiju, ako bi se eventualno krenuli ka Prizrenu. Prema izveštajima načelnika okruga prizrenskog, vrlo mali broj Ljumjana pridružio se Arbanasima, koji su se preko Vraništa uputili ka Prizrenu. Za Prizren nema bojazni.²⁰

Naslovna strana Politike

Kako su napali. Napad Arnauta na srpsku teritoriju izveden je vešto i s naročitim planom....

Jedna kolona arnauta krenula se iz Piškopeje na Bicanu da upadne u Ljumu i pobuni tamošnje Arnaute. Iz Prizrena je otišla vojska da napadače odbije i da neprijatelju zađe za leđa, ted a mu odseče odstupnicu.²¹

18. septembar 1913 (sreda)

Pred srpskom okupacijom Albanije

„Albanska Korespodencija“ polemiše protiv srpskog kominikea. Veli da srpski kominike potpuno netačno predstavlja uzroke i poreklo arbanaškog ustanka, jer je fakt, da su postupci Srba, koji su se očito kosili o londonskim odlukama, naterali stanovnike Nove Srbije na ustanak, koji je planuo kada je arbansko stanovništvo protiv posednutih krajeva, uostalom protiv svojih ugnjetača. Srbi su zadržali u rukama neke arbanske krajeve, i ako su izvestili velike sile o potpunoj evakuaciji iz arbanske teritorije. Ti su krajevi u Ljumi, jer nije tačno, da je Crni Drim granica, kako se tvrdi u kominikeu.

Malsori su skočili na oružje usled strašnih zverstava od strane srpskih trupa. Srbi su, veli, napali na selo Išen, koje su potpuno spalili i mnoge stanovnike pobili. Srbi su uhvatili Abdi Zegu, koga

¹⁹ Pravda, 17. septembar. 1913. Br. 256

²⁰ Mali Žurnal, 17. Septembar 1913. Br. 260.

²¹ Politika, 17. Septembar 1913. Br.3477

su zajedno s njegovom porodicom i još četiri druge porodice zatvorili u jednu kulu i žive spalili. U Spišaju streljani su šestorica Arbanasa iz mitraljeza.²²

Borba s Arnautima

Zauzeta Piškopija. Naše trupe posle dvodnevnog forsiranog marša i posle krvave borbe sa Arnautima, zauzele su danas Piškopeju.

Borbe kod Ljum Kule. Vojska koja je pošla iz Prizrena imala je jake borbe sa Arnautima kod Ljum Kule, i nagnala ih je u begstvo.²³

Pred Prizrenom

U Ljumi je situacija vrlo ozbiljna, šest hiljada Arnauta upalo je u gorski srez. Arnauti su potisli naše trupe sa Vraništa i kreću se ka Prizrenu, koji je udaljen 16km od položaja na kojima se oni nalaze. Danas u sredu, doći će na toj strani do odsudnog boja. Situacija kod Vraništa je vrlo kritična. Jedna naša kolona nastupa od Piškopeje da zađe za leđa Arnautima koji idu ka Prizrenu.

Arnautska zverstva. Arnautske bande, koje su upale na našu teritoriju ostavile su pustoš i pokolj kuda su god prošle. Ne mogući da odole divljem nagonu oni su ubijali i palili sela svojih sunarodnika. Bez ikakvog obzira oni su palili čitava arnautska sela i ubijali stanovništvo koje nije pristalo da se uz njih bori protiv srpskih trupa.²⁴

19. septembar 1913 (četvrtak)

Arnauti su konačno suzbijeni

Naša vojska čisti oko Struge sva sela od Arnauta i bugarskih komitskih četa. U svim tim selima, koja su i ranije bila naša postavljene su naše vlasti. U Ohridu takođe dejstvuju naše vlasti. Isto

²² Pravda, 18. septembar. 1913. Br. 257

²³ Mali Žurnal, 18. Septembar 1913. Br. 261.

²⁴ Politika, 18. Septembar 1913. Br.3478

tako naše trupe čiste od Arnauta i svu okolinu oko Piškopije. Jedna grupa Arnauta pokušala je juče nov napad kod sela Vraništa, na putu za Prizren, ali je sva satrvena. Vojska i dalje vrši svoju dužnost.

Osiguranje Prizrena (Telegram Pravdi), Skoplje

Arnautska nadiranja prema Prizrenu bila su vrlo jaka i kod Vraništa su zaustavljena. Za nekoliko dana Arnauti su nakupili ogromnu rulju i bili su zapretili Prizrenu. Sreća je, te su naše trupe bile vrlo izdržljive i brze i pred Prizrenom su pojačanja sigurna. Boj se već bije i svakoga trenutka očekujemo pporaz Arnauta.

Borbe kod Lopušskog Hana

Danas je vođena borba s Arnautima kod Lopukog Hana u blizini Prizrena. Arnauti nisu mnogobrojni, a našim trupama stigla su potrebna pojačanja. Borba još nije završena.²⁵

Borba s Arnautima

Arnauti se povlače i seku nejač i pale sela. Prema poslednjim službenim informacijama Arnauti u toku povlačenja ispred naših trupa čine ogromna zverstva; pale sela i meću pod nož svu nejač hrišćansku, a tako isto i nejač sviju onih Arnauta i Turaka, koji neće s njima, tom prilikom pljačkaju sela. (Na ovo treba odgovoriti najvećom strogošću, bez milosrđa).

Borba kod Prizrena. Danas je vođena borba s Arnautima kod Lopušskog Hana u blizini Prizrena. Arnauti nisu mnogobrojni a našim trupama stigla su potrebna pojačanja. Borba još nije završena.²⁶

Borbe s Arnautima. Arnautska zverstva.

Arnauti su popalili sva sela u gorskom srezu i poklali hrišćansko stanovništvo. Borba kod Prizrena nije dovršena.

Danas je vođena borba s Arnautima kod Lopušskog Hana u blizini Prizrena. Arnauti nisu mnogobrojni, a našim trupama stigla su potrebna pojačanja. Borba nije još završena.

²⁵ *Pravda*, 19. septembar. 1913. Br. 258

²⁶ *Mali Žurnal*, 19. Septembar 1913. Br. 262.

Pred Prizrenom. Danas ceo dan vodi se borba pred Prizrenom. Jake arnautske kolone uputile su se na Prizren, ali su kod Vraništa zadržani i borba je otpočela. Našim trupama su poslata pojačanja te nema nikakve bojazni za Prizren. Izveštaj o toku borbe još nema.

Danas su se pobunili Arnauti u selu Brodu. Kako prete upadom na našu teritoriju, to su poslata pojačanja.²⁷

20. septembar 1913 (petak)

Poslednje borbe sa Arnautima. Skoplje

Prema naknadnim izveštajima, koje je vlada dobila, borbe sa Arnautima vode se uspešno kod Vezirovog mosta. Arnauti prelaze u gustim masama preko Crnog Drima, ali ih naše trupe uspešno odbijaju. U toku današnjeg dana očekuje se, da će cela srpska teritorija biti očišćena od Arnauta.

Udruženi Arnauti iz Ljume, Maće i Vraništa pošli su put Đakovice i Prizrena ali su ih naše trupe sačekale kod Vezirovog mosta, gde je juče otpočela jaka borba. I ako Arnauti besno kidisavaju, naše trupe daju im odličan otpor. Pojačanja našim trupama stalno pristiže. Po mišljenju merodavnih vojnih krugova, nema bojazni ni za Đakovicu ni za Prizren.

Telegram „Pravdi“ Skoplje

Dva dana se već vode očajne borbe kod Opova (Opolja) i Vraništa. Naši suzbijaju hrabro Arnaute, ali i oni nadiru i masama. Večeras očekujemo konačan poraz Arnauta.²⁸

Borba s Arnautima. Borba oko Prizrena. Oko Prizrena juče je bila očajna i krvava borba. Arnauti u većim masama pridolaze i odmah stupaju u krvavu borbu. Naša vojska bori se hrabro i zadržava ih kod sela Žura. U toku jučerašnjeg dana nama su stigla pojačanja, a i sada dolaze. Oduševljenje meštana neopisivo, svi su uvereni u srpsku pobedu. Bojazni za Prizren nema, jer se naša vojska bori vrlo hrabro.²⁹

²⁷ *Politika*, 19. Septembar 1913. Br.3479

²⁸ *Pravda*, 20. septembar. 1913. Br. 259

²⁹ *Mali Žurnal*, 20. Septembar 1913. Br. 263.

Kod Prizrena se situacija poboljšava. Odredu, koji brani položaje pred Prizrenom, stižu nova pojačanja. Mnogobrojna srpska posada odoleva junački napadima mnogobrojnih neprijatelja. Danas se ceo dan vodila borba. Zapadno od Žura. Iz Peškopije za Tetovo poslani su odredi da izvrše obuhvat neprijatelja.³⁰

21. septembar 1913 (subota)

Borba kod Guri i Dervera (Telegram „Pravdi“), Skoplje

Juče celog dana bile su borbe na položajima Guri i Derver u srezu gorskom. Naše trupe su uspele i zauzele najvažniji vis na tim položajima, te su potpuno obezbedili Prizren. Arnauti se povlače u begstvu, pa imak vrše pokolj nad stanovništvom.³¹

Borba s Arnautima

Kod Prizrena je bila velika i krvava bitka. Arnauti su se borili očajno ali naša vojska i njima je odolela, jer je bila hrabrija.

Nov poraz Arnautski. Srpska vojska ponovo je pokazala da je nema ravne u svetu. I pored ogorčene borbe, Arnauti su razbijeni i kod reke Plava. Poslednjim borbama naša vojska prebacila je Arnaute preko granice na svim tačkama. Ljuma je očišćena da se nema čega bojati.³²

Arnautska pogibija pred Prizrenom. Arnauti su danas odbijeni sa položaja zapadno od Prizrena. Razbojište je pokriveno arnautskim leševima. Jedna naša kolona, koja se krenula iz tetova, prešla je noćas Šar planinu i veštīm manevrom zašla neprijatelju za leđa.³³

22. septembar 1913 (nedelja)

³⁰ *Politika*, 20. Septembar 1913. Br.3480

³¹ *Pravda*, 21. septembar. 1913. Br. 260

³² *Mali Žurnal*, 21. Septembar 1913. Br. 264.

³³ *Politika*, 21. Septembar 1913. Br.3481

Arnauti su sasvim potisnuti

Mir na našoj teritoriji, Skoplje

Danas je prvi dan, iako je na celo našoj teritoriji bio mir. Jedan pogranični sukob na granici sreza đakovačkog bio je poslednji ostatak arnautskog razbojništva.

Zvaničan izveštaj o borbama, Beograd

Juče celog dana vodila se očajna borba između naših trupa i Arnauta, na položaju Guri Derven, u srezu gorskom. Ovaj položaj je juče po podne od naših trupa zauzet i time je Prizren i sa te strane obezbeđen od Arnauta. Danas su preduzeta dalja suzbijanja. U srezu gorskom svi srpski govore i stradali su od arnautskih zverstava. Pre sedamdeset do osamdeset godina jedan deo Gorana primio je veru i odelo muslimansko, ali svi i danas govore srpski i ne nazivaju se ni sami Arnautima. Vojna pojačanja i dalje stižu našim trupama. U ostalom delu okruga vlada mir.³⁴

Borba s Arnautima. Suzbijanje Arnauta – Srbi poarnaučeni

Juče celog dana vodila se očajna borba između naših trupa i Arnauta, na položajima Guri Derven, u srezu gorskom. Ovaj položaj je juče po podne od naših trupa zauzet i time je Prizren i sa te strane obezbeđen od Arnauta. Danas su preduzeta dalja suzbijanja. U srezu gorskom svi srpski govore i stradali su od arnautskih zverstava.³⁵

Naše trupe su jurišem osvojile, iza Prizrena, vrlo važan položaj Guri Derven. Time je svaka opasnost od Prizrena potpuno otklonjena. U srezu gorskom i Ljumi mnogi Srbi su iskasapljeni. Trupe se tu prikupljaju i spremaju za odlučan napad na Arnaute pred Prizrenom.³⁶

23. septembar 1913 (ponedeljak)

Arnauti su sasvim potisnuti

Zauzeće Vraništa (Telegram „Pravdi“), Skoplje

³⁴ *Pravda*, 22. septembar. 1913. Br. 261

³⁵ *Mali Žurnal*, 22. Septembar 1913. Br. 265.

³⁶ *Politika*, 22. Septembar 1913. Br.3482

Naša vojska zauzela je Vranište, gde su se poslednjih dana vodile borbe. Naše trupe nadiru prema Drimu i čiste našu teritoriju od Arnauta i bugarskih komita.³⁷

Borbe s Arnautima. Zauzeto Vranište

Prekjuče po podne naše su trupe potisli Arnaute i zauzeli su selo Vranište. Posle borbe na Guri Derventu, Arnauti su se povukli na Šar planini. Za njima su poslate poternice. Danas borbe nije bilo usled velike kiše.³⁸

U Ljumi Arnauti su opkoljeni.

Naš odred iz Piškopeje stigao je u Bizon. Arnautima je, time, presečena odstupnica iz Ljume u Albaniji. Prema poslednjim izveštajima, naša vojska uspela je da opkoli Arnaute sa svih strana. Posle duge i ogorčene borbe naše trupe su jurišem zauzele Vranište. Arnauti su ostavili mnogo mrtvih i ranjenih. Vojska uspešno vrši razoružavanje stanovništva u Ljumi.

Posle jučerašnjih brobi na Guri Derventu, naše su trupe nastavile gonjenje neprijatelja. Pretrpevši poraz na Guri Derventu Arnauti se povlače ka Šar planini.

Zauzeće Vraništa. Naše trupe, posle jače borbe sa Arnautima, ušle su u Vranište. Načelnik sreza gorskog otišao je u Vranište da postavi naše vlasti.³⁹

24. septembar 1913 (utorak)

Neredi u Arbaniji

Ovde su stigli izveštaji, da je u Arbaniji nastalo nesnosno stanje. Svaki se odmetnuo i svaki hoće da je nekakva vlast. Vlada iz Valone nema nikakvog autoriteta, niti sile, niti vlasti, ničega. Na šta će ovo izaći?

Poslednja vest, Konačan poraz Arnauta (Telegram „Pravdi“), Skoplje

Juče su 6 000 Arnauta jurnuli na Đakovicu, ali su ih naše trupe dočekale mitraljezima i gotovo sve pomlatile. Kod Ljum-kule Arnauti su konačno razbijeni i prebačeni preko Drima i sad su u divljem begstvu. Teren je potpuno čist.⁴⁰

³⁷ *Pravda*, 23. septembar. 1913. Br. 262

³⁸ *Mali Žurnal*, 23. Septembar 1913. Br. 266.

³⁹ *Politika*, 23. Septembar 1913. Br.3483

Najnovije – Drugi neprijatelj Arnauta

Naše trupe uspešno gone arnautske horde. Kod Arnauta se uveliko oseća malaksalost. Oni protiv sebe imaju još jednog novog neprijatelja – ponestala im je hrana.⁴¹

Arnautske snage. Korespondent lista “Cajt“ javlja iz Skadra.

Još nije moguće tačno utvrditi kolika je snaga Arnauta, koji se protiv Srba bore, ali je, pobrojavanjem grupa koje učestvuju u borbi, ipak može utvrditi približna cifra...

Plemena Ljume – Gorice koja spadaju u najratobornija plemena, mogla su iskupiti 6 000 ljudi. Gaši, Krasnići, Nikaj, Merturi i Bariski, koji stanuju na desnoj obali reke Drima, mogu dati u borbi 10 000 ljudi. Ta vojska nije mnogo disciplinovana, ali je vična boja.⁴²

25. septembar 1913 (sreda)

Neredi u Arbaniji

Potpun poraz Arnauta, zauzeće Ljum Kule, Krume i Drušanova mosta, Skoplje.

Po zauzeću Ljum-Kul, Dušanovog mosta i Krume, naša je vojska u svim tim mestima očistila zemljište – koje je naše i bilo – od Arnauta. Arnauti beže u masama preko Drima i nose u Valoni izveštaj o svojim porazima. Ceo srez gorski i ljumski očišćeni su i naše vlasti postavljene. Gubitci kod Arnauta ogromne su, a kod naših vrlo neznatne.⁴³

26. septembar 1913 (četvrtak)

Neredi u Arbaniji

Razoružanje Arnauta (Telegram „Pravdi“), Skoplje

⁴⁰ *Pravda*, 24. septembar. 1913. Br. 263

⁴¹ *Mali Žurnal*, 24. Septembar 1913. Br. 267.

⁴² *Politika*, 24. Septembar 1913. Br.3484

⁴³ *Pravda*, 25. septembar. 1913. Br. 264

U svim mestima, koje je naša vojska zauzela, vrše se razoružanja zbog sigurnosti i bezbednosti tamošnjeg živilja. Vlasti su svuda postavljene i vrše svoje dužnosti. Celo pre podne vladao je mir i red na bojištu. Pojedina odeljenja Arnauta povlače se dublje u Arbaniju.

Ispravka granice Arbanije

Mađarski list „Nepsava“ veli da Srbija želi ispravku arbanske granice i da se toga radi može očekivati nova razmena između Beograda i Beča.⁴⁴

27. septembar 1913 (petak)

Neredi u Arbaniji

Rušenje arnautskih kula, Beograd

Jedno naše odeljenje sukobilo se juče kod mesta Morine, sa Arnautima, koji su se bili sakrili u nekoliko kula i otuda sipali vatru na naša odeljenja, ali je taj sukob trajao kratko vreme, pošto je stigla naša artiljerija i sve kule porušila. Kao i uvek, Arnauti su se dali u divlje begstvo.⁴⁵

Mir u Novoj Srbiji. Arnauti mole milost

U Ljumi je naša vojska opkolila poveći broj naoružanih Arnauta koji nipošto nisu hteli položiti oružje, već su na poslednji poziv, da se predadu odgovorili vatrom. Izginuli su svi do jednog.⁴⁶

Dopisnici beogradskih listova iz Skoplja i novih krajeva uopšte, koji smatraju za nacionalnu dužnost prikriivanje zločina srpske vlasti i vojske i obmanjivanje naroda u Srbiji, javili su već: da je jedno arnautsko selo u Ljumi uništeno, pošto su se Arnauti zatvorili u kuće i do poslednjega uporno branili.

Saopštena je namerno obmana javnosti. Kada su srpske trupe to selo uništile, u njemu ljudi nije bilo. Rezervni oficiri koji su dobili naređenje da selo zapale i sve što u njemu zateču stave pod nož, uzaman su se opirali, uzaman su ponavljali reči „zar sve?“, uzaman su po nekoliko puta izveštavali komandanta da u selu nema nikoga više osim žena i dece. „Sve!“, to je bio odgovor nekoga kapetana Jurišića, koji je radio u sporazumu sa potpukovnikom Milićevićem.

⁴⁴ *Pravda*, 26. septembar. 1913. Br. 265

⁴⁵ *Pravda*, 27. septembar. 1913. Br. 266

⁴⁶ *Politika*, 27. septembar 1913. Br.3487

Za dva sata selo je bilo potamanjeno uz scene koje je teško reći. Plotuni su poobarali žene koje su držale odojčad u naručju; pokraj mrtvih matera drala su se njihova dečica koja su slučajno bila pošteđena kuršuma: tela, kao jela vitka, lepih gorštakinja rila su se kao crvi po ledini; žene su se porađale od straha. Za dva sata potamanjeno je na 500 duša.

Klanje je obustavljeno kada je jedan deo oficira uložio energičan protest, priznajući: da „divlji“ Arnauti naše zarobljene vojnike razoružaju pa puste, a naša „kulturalna“ vojska XX veka ubija njihovu decu! Ali, dockan. Učinjeno je samo ono što se još moglo učiniti: Leševi su potrpani u kuće a kuće zapaljene – da bi se zločinu prikrilo trag.

To je istina o ovom strahovitom divljaštvu, o kome sada imaju reč vlada i Narodna skupština.⁴⁷

U nastavku donosimo i malo drugačiji Izveštaj o borbama sa Arnautima oko Prizrena, od 13. do 20. septembra 1913.godine, objavljen u sveskama „Balkanski rat u slici i reči“, godina I, broj 34. str.538. Izveštaj je u suprotnosti sa izveštajima beogradskih dnevnih novina.

“13. septembra prešli su Arnauti Drim ispod Vasjata, kod koga je bila kao posada jedna naša četa, i odmah je napadnu. Pošto su bili nesravnjeno jači po snazi, to su slabu posadu napali jednovremeno sa svih strana, pa odmah za tim poseli sve okolne visove i četvu, koja se povlačila, potpuno opkoleli u jednoj dubokoj jaruzi i uništili je. Tako su isto prošle i slabe posade na Kalisu i Bušterici, samo što je komandir čete sa Kalisa, potporučnik Minić ipak uspeo, da im protivustane celoga dana, pa se noću probio kroz njih i stigao srećno u sastav svoga bataljona. Razume se, da je ostavio mnogo mrtvih i ranjenih. Kad su na taj način uspešno prešli Drim i probili slabi zastor našeg graničnog fronta, tada su opijeni tim svojim uspesima, sa užasnom i divljačkom drekom krenuli dalje. Jednim delom su se zadržali prema našim slabijim delovima na Ujmištu, a drugim - jačim - krenu preko Gore pravcem Vranište - Prizren.

Pokret ovih razbojnika bio je dobro organizovan, slabe posade su se morale povlačiti i za Arnautu nije predstavljalo veliku teškoću, da nastave prodiranje kroz našu teritoriju. Na Vraništu su takođe razbili jednu našu dobrovoljačku četicu i odmah tu postavili svoje vlasti. Pošto je Vranište sresko mesto gorskog sreza, to i Arnauti odmah postavili tu svoga kajmakama, koji se odmah dade u posao. Leteli su raspisi na sve strane, pozivali su se sunarodnici na oružje. Tu se obećavalo, preklinjalo i pretilo svima i svakome ko, se ne bi založio za svetu arnautsku stvar. Interesantna je njihova arhiva iz vremena njihove kratke vladavine u Vraništu i okolini Prizrena koju smo kasnije našli. I odmah se rastrčale glasnici na sve strane da jave u sela, koja se još nisu digla, da je kucnuo davno željeni ,i tako dugo očekivani čas, a sela na pravcu kojim su naši razbijeni delovi prednjih četa ostupali, ustajala su bez poziva i

⁴⁷ Radničke novine, br. 223, 22.10.1913.

tukla naše vojnike. Ubrzo su zatreštali gočevi i kroz najzabačenija sela i čuveni zlikozci mračne Ljume, kretoše da pomognu svoju braću. I tako je ta arnautska vojska rasla i napredovala dvema kolonama. Jedna kolona je išla preko sela Bele ka Koritniku, i njome je komandovao Mehmed-Beg od Debra, a druga je išla od Ljum Kule drumom pravo pored Drima, i njom je komandovao neki Mustafa-Aga. Obe kolone koje su brojale ukupno preko tri hiljade ljudi, pojavile su se već 17. septembra u neposrednoj blizini Prizrena i zavladaše položajima u neposrednoj blizini ovoga drevnog srpskog grada. Položaji Guri Dervent, Koritnik i ostali, koji dominiraju Prizrenom, bili su već 18 u njihovim rukama. U Prizrenu je nastala panika. Varoš je potpuno zatvorena. Sve je živo umiralo od straha. Ljudi su uzimali puške i javljali se na službu vojsci. Komandant mesta naredio je da se oružje razda građanima i da se obrazuju dobrovoljački odredi za odbranu varoši. Trgovci, sveštenici, profesori, učitelji, bogoslovi, - sve je to sa puškom trčalo i stavljalo se pod komandu oficira. Ali u tome već počese pristizati Prizrenu i pojačanja, i odmah izlaziti na položaje, radi potkrepljenja slabih četa X. puka, koje su uz pripomoć artiljerije ipak uspevale da dotle brane Prizren. 19. septembra naređen je opšti napad na Arnauts, koji se bili utvrdili na veoma jakim položajima Guri Dervent. Naše trupe nisu bile još dovoljno jake da bi mogle u toku toga dana zavladatai tim položajima, čije kamenite strane gotovo vertikalno padaju na niže, a sa čijih. grebena sipaju Arnauti najžešću vatru.

Sutra dan 20 preduzet je ponovni napad. Arnauti su se borili uporno. Oni imaju svoju naročitu taktiku, - arnautsku taktiku - i predstavljaju sobom žilavog neprijatelja. U trenutku kada su naše trupe najviše angažovane prema arnautskim delovima, koji su nam na frontu, pojavljuju se mnogi od njih i sa bokova i iz pozadine, - niču sa svih strana, halaču divljački i nypadaju bezočno. Ti njihovi obilasci mogu se protumačiti samo na taj način, što i sva okolna sela ustaju na oružje i jurišaju na naše vojnike. Bilo je slučajeva, da su čak i sekirama ubijali vojnike, Ali 20. septembra po podne već su se napadači počeli kolebati, jer napadu naših trupa na Guri-Dervent sadejstvovao je i silan napad od sela Žura, a i ozgo sa Koritnika kretao se jedan odred, koji se probio od Ljum-Kule. Oko 2 ipo časa po podne su već pojedine grupe otpočele odstupati, a između 3-4 časa Guri Dervent je bio u našim rukama. Tetovska kolona, u jačini dva bataljona 7. puka takođe se pojavila ozgo sa Šara, a odred iz Piškopeje približavao se Bicanu i pa taj način su Arnauti bili potpuno opkoljeni. Vojska ovih razbojnika opkoljena je po selima na našoj teritoriji, a ostatak je pobegao kroz divlje i puste gudure Ljume, kroz koje se samo Arnauti znaju provući i prebegao je preko Drima.

I kad je naša kolona počela gonjenje, onda je po selima smireno dočekaju mirni građani, koji grde aramije koje im ne daju mirno živeti, ljube ruke „komandantu“, klanjaju se i temenaju i stavljaju na uslugu. A međutim to su baš oni isti koji su se pre dan dva sa puškom u ruci kretali protivu tih istih naših trupa i ubijali naše vojnike.

Ovo je možda jedan od najpodlijih i najbezočnijih naroda, pri tome su tako divljačni, da kad su sami postaju strašni i opasni. Pre godinu dana mi smo im dali sve; dali smo im slobodu - onu

*slobodu za kojom toliki mnogo i mnogo kulturniji narodi vapiju, i primili ih kao ravne sebi. Mi smo ih hranili, mi izdržavali, jer su njihovi krajevi siromašni i pusti. I sad nam oni ovako vraćaju sva ta naša dobročinstva. Kad je tako, i kad kod njih ne pomažu čovečanske mere, - onda, onda smo ih morali u interesu opšte srpske stvari kazniti i to vrlo osetno kazniti”.*⁴⁸

Zaključak

U beogradskoj štampi se pisalo o „divljim Arnautima” „odrodima ljudskim”, prikrivajući pri tome divljaštva srpske vojske. Dimitrije Tucović je to okarakterisao kao „najbrutalnija zločinstva kakva su do sada izvršavana samo u prekomorskim kolonijama”. I dodao: “Narodna pobuna najprimitivnijih plemena uvek (je) humanija od prakse stajaće vojske koju moderna država protiv pobune upotrebljava”.

Međutim, u narednim godinama, posle završetka Prvog svetskog rata, muslimansko stanovništvo na Balkanu će proživljavati organizovan teror novonastalih balkanskih državica i naroda. Proširena srpska država je prednjačila u iseljavanju muslimanskog stanovništva. Efikasno iseljavanje prema njima bilo bi da se stvori podesna psihoza koja bi bila uslov za masovno iseljavanje. Prorađena strategija je obuhvatala i pridobijanje (pretnjama) prvih ljudi od uticaja, kao i pritisak novoformiranog državnog aparata (hapšenja, nemilosrdno primenjivanje svih policijskih propisa, seča šuma, poterice, nepriznavanje starih tapija, uterivanje poreza...). Šikaniranje sveštenstva, krčenje groblja, zabrana mnogoženstva i nemilosrdna primena zakona da ženska deca moraju pohađati osnovne škole je deo strategije prema kojoj su muslimani Balkana najosetljiviji, pa ih tu treba i dirnuti.

I na kraju donosimo Objavu ministra Draškovića, upućenu svima onima koji su se usprotivili srpskim zverstvima: “Ko se ne preda, ostaće bez milosti i biće gonjen do istrage. On navlači nesreću i na se, i na svoju porodicu, i na svoje selo, i na ceo svoj kraj, jer ako do ostavljenog roka odmetnici ne priđu državnim vlastima, nastaće gonjenje i vojskom i žandarmerijom i poterom građanstva. Potere će u isto vreme obuhvatati i susedne okruge, zatvoriti prolaze i staze, pretresati kuće, sela, šume, pećine i skloništa svake vrste. Odmetnici će biti ubijeni i hvatani, a njihove porodice raseljavane. Raseljeno će biti čitavo selo ako odmetnike krije i brani. Po takvim selima i mestima biće na trošak njihov, razmeštena vojska i ostati tu dok se odmetnici ne istrebe ili ne pohvataju. Sela će plaćati štetu koja se u njihovom ataru učini paljevinom, poništenjem tuđih stvari, krađom i odvođenjem stoke i svakim delom koje učine odmetnici”.

⁴⁸ *Balkanski rat u slici i reči*, Godina I, broj 34. strana 538,b Beograd, 13. oktobar 1913.

Izvori i literatura:

Dnevne novine: *Pravda, Mali Žurnal, Politika, Radničke novine*

Aleksandar Obradović, *Sto godine Dračkog okruga*, Peščanik

Balkanski rat u slici i reči 1913.

Fikret Karić, *Muslimani Balkana nisu imali svijest o povezanosti svojih sudbina*, BNN.BA

Igor Despot, *Tisak Hrvatske i Dalmacije o balkanskim ratovima (1912-1913)*, Zagreb

Dimitrije Tucović, *Sabrana dela*, Beograd 1980, knj. 8

Dimitrije Tucović, *Srbija i Arbanija*, Beograd, 1914.

Safet Bandžović, *Muslimani u Makedoniji i Prvi balkanski rat*

Sadik Idrizi, *Gora – jedan pogled unazad*, Mostar, 2002.

Srbija i Albanci, pregled politike Srbije prema Albancima od 1913. godine do 1945. godine.

Ljubljana 1989.

Zbornik radova – Nova „čitanja” Dimitrija Tucovića, sto godina posle, AKO Novi Sad 2015.

ПРАВДА

МАЛИ ЖУРНАЛ

ПОЛИТИКА

БОРБА С АРНАУТИМА

Савезне војне одређене против Србије

Београд, 18. септембра.
„Албански Кореспондент“ поземиче против српског војсковања. Већ да српски војници попусти нешто пред ставља урбе и порекло албанског устанка, јер је факт, да су попусти Срби, који су се очито косяк с поновним окупацијом, изврши главнише Нове Србије на устанак, који је плаћу, има је албанско становништво противречно поседује дојеза, тегало против својих угњетана.
Мора се поново истаћи да устанак правде Албанија из српске територија. На супрот тврдише српске власти да је евануација албанске територије долаз неке заједнице, мора се монстативна; да је та евануација долаз да сувише касно з тек овада има се нешто сивити изврши покрет; и та евануација би је сачека бестру.
Осим тога, Срби су задржали у рукама неке албанске територије, и ако су извршили велике силе о потпуној се

са бугарском војском Чаушевље вим четом. Ова је чета потпуно разбијена и сад се гоне њени остаци.
Општи напад на Дебар
Према извештају главног команданта наше војске, вечерас ће бити општи напад на Дебар.
Сукоби код Враништа
Јуче су наше групе изале мањих сукоба код Враништа и погинули су Арнаути.
Охрид понова узет
После краће борбе јуче изјутр наша је војска ушла у Охрид.
Дебар заузет
Синоћ је стигао извештај из Скопља Министарству Унутрашњих Дела да је наша војска јуче изјутра у 7 часова, после криваве борбе, заузеле Дебар.

Борбе код Лопушног Хана.
Београд, 18. септембра.
Данас је појена борба с Арнаутима код Лопушног Хана у близини Призрена. Арнаути нису изгосбројни, а нашим трупама синга су потребна појачања. Борба још није завршена.

Осигурања Призрена
Телеграм „Правди“
Скопље, 18. септембра.
Арнауцка надирања према Призрену била су врло јака и код Враништа су заустављена. За неколико дана Арнаути су накупили огромну рубу и били су заповишати Призрену. Србија је, те су наше трупе биле врло издржљиве и брзе и пред Призреном су појачања сигурна.
Бор се већ бије и свакога тренутка очекујемо пораз Арнаути.

Борбе на Везировом мосту
Телеграм „Правди“
Скопље, 19. септембра.
Удружени Арнаути из Љуме, Маће и Ври ништа пошли су пут Баковице и Призрена али су их наше трупе сачекале код Везировог моста, где је јуче отпочела јака борба.
И ако Арнаути бесно клисавали, наше трупе дају им одлучан отпор. Појачања нашим трупама стално стижу.
По мишљењу меродавних војних кругова, нема бојазни ни за Баковицу ни за Призрен.

Борбе код Опова и Враништа
Телеграм „Правди“
Скопље, 20. септембра.
Два дана се већ воде очајно борба код Опова и Враништа. Наши сукобијају храбро Арнаути, али они надиру у масама.
Вечерас очекујемо коначан пораз Арнаута.

Борбе код Гури и Дервера
Телеграм „Правди“
Скопље, 21. септембра.
Јуче целог дана било су борбе на положајима Гури и Дервер у срезу горском. Наше трупе су успеле и заузеле најважнији вие на тим положајима, те су потпуно обезбедиле Призрен.

Борбе код Гури и Дервера
Телеграм „Правди“
Скопље, 21. септембра.
Јуче целог дана било су борбе на положајима Гури и Дервер у срезу горском. Наше трупе су успеле и заузеле најважнији вие на тим положајима, те су потпуно обезбедиле Призрен.
Арнаути се повлаче у бегству, па ипак врше покољ над етановништвом.

Нереди у Арбанији

Потпун пораз Арнаута
— Заузеће Љум Куле, Круме и Душановог моста —
Скопље, 24. септембра
По заузећу Љум-Куле, Душановог моста и Круме, наша је војска у свим тим местима очистила земљиште — које је наше и било — од Арнаута. Арнаути беже у масама преко Дрима и хосе у Велону извештеје о својим поразима.
Цео срез горски и љумски очистићена су и наше власти постављене.
Губитци код Арнаута огромни су, а код наших врло незнатни.

Званичан извештај о борбама.
Београд, 21. септембра.
Јуче целог дана водила се очајна борба између наших трупа и Арнаута, на положајима Гури Дервен, у срезу горском. Овај положај је јуче по подне од наших трупа заузет и таме је Призрен и са те стране обезбеђен од Арнаута. Данас су предузета даља сукобијања. У срезу горском

Арнаути су сасвим потучени
заузеће Враништа
Телеграм „Правди“
Скопље, 22. септембра.
Наша војска заузела је Враништа, где су се последњих дана водиле борбе. Наше трупе надиру према Дриму и чисте нашу територију од Арнаута и бугарских коњита.

Борбе код Лопушког Хана.

Београд, 18. септембра.

Данас је вођена борба с Арнаутима код Лопушког Хана у близини Призрена. Арнаути нису многобројни, а нашим трупама стигла су потребна појачања. Борба још није завршена.

Осигурање Призрена

Телеграм „Правди“

Скопље, 18. септембра.

Арнаутска надирања према Призрену била су врло јака и код Враништа су заустављена. За неколико дана Арнаути су накупили огромну руљу и били су запретили Призрену. Срећа је, те су наше трупе биле врло издржљиве и брзе и пред Призреном су појачања сигурна.

Бој се већ бије и свакога тренутка очекујемо пораз Арнаута.

М.

Борбе код Опова и Враништа

Телеграм „Правди“

Скопље, 20. септембра.

Два дана се већ воде очајне борбе код Опова и Враништа. Наши сузбијају храбро Арнауте, али они надиру у масама.

Вечерас очекујемо коначан пораз Арнаута.

М.

Борбе код Гури и Дервера

Телеграм „Правди“

Скопље, 21. септембра.

Јуче целог дана биле су борбе на положајима Гури и Дервер у срезу горском. Наше трупе су успеле и заузеле најважнији вис на тим положајима, те су потпуно обезбедиле Призрен.

Борбе код Гури и Дервера

Телеграм „Правди“

Скопље, 21. септембра.

Јуче целога дана било су борбе на положајима Гури и Дервер у срезу горском. Наше трупе су успеле и заузеле најважнији вис на тим положајима, те су потпуно обезбедиле Призрен.

Арнаути се повлаче у бегству, па ипак врше покољ над становништвом.

М.

Званичан извештај о борбама.

Београд, 21. септембра.

Јуче целог дана водила се очајна борба између наших трупа и Арнаута, на положајима Гури Дервен, у срезу горском. Овај положај је јуче по подне од наших трупа заузет и тиме је Призрен и са те стране обезбеђен од Арнаута. Данас су предузета даља сузбијања. У срезу горском

Арнаути су сасвим потучени

Заузеле Враништа

Телеграм „Правди“

Скопље, 22. септембра.

Наша војска заузела је Враниште, где су се последњих дана водиле борбе. Наше трупе надиру према Дриму и чисте нашу територију од Арнаута и бугарских комита.

М.

Нереди у Арбанији

Потпун пораз Арнаута

— Заузеће Љум Куле, Круме и Душановог моста —

Скопље, 24. септембра

По заузећу Љум-Куле, Душановог моста и Круме, наша је војска у свим тим местима очистила земљиште — које је наше и било — од Арнаута. Арнаути беже у масама преко Дрима и Косе у Валону извештаје о својим поразима.

Цео срез горски и љумски очишћени су и наше власти постављене.

Губитци код Арнаута огромни су, а код наших врло незнатни.

М.

БОРБА С АРНАУТИМА

Сплетке бечких плаћеника против Србије

Беч, 16. септембра.

„Албанише Кореспонденц“ полемиче против српског коминикеа. Вели, да српски коминике потпуно нетачно представља узроке и порекло арбанашког устанка, јер је факт, да су поступци Срба, који су се очито косили с лондонским одлукама, натерали становнике Нове Србије на устанак, која је плануо, када је албанско становништво противправно поселило крајева, устало против својих угњетача.

Мора се поново истаћи да устанак предводе Албанци из српских територија. На супрот тврђењу српске владе да је евакуација албанске територије доказ неке лојалности, мора се констатовати; да је та евакуација дошла сувише касно и тек онда када се почео опажати њеродни покрет; и та евакуација била је слична бегству.

Осим тога, Срби су задржали у рукама неке албанске крајеве, и ако су известили велике силе о потпуној е-

са бугарском комитском Чауљевљевој четом. Ова је чета потпуно разбијена и сад се гоне њени остаци.

Општи напад на Дебар

Према извештају главног команданта наше војске, вечерас ће бити општи напад на Дебар.

Сукоби код Враништа

Јуче су наше групе имале мањих сукоба код Враништа и погинули су Арнаути.

Охрид понова узет

После краће борбе јуче изјутра наша је војска ушла у Охрид.

Дебар заузет

Синоћ је стигао извештај из Скопља Министарству Унутрашњих Дела да је наша војска јуче изјутра у 7 часова, после крваве борбе, заузела Дебар.